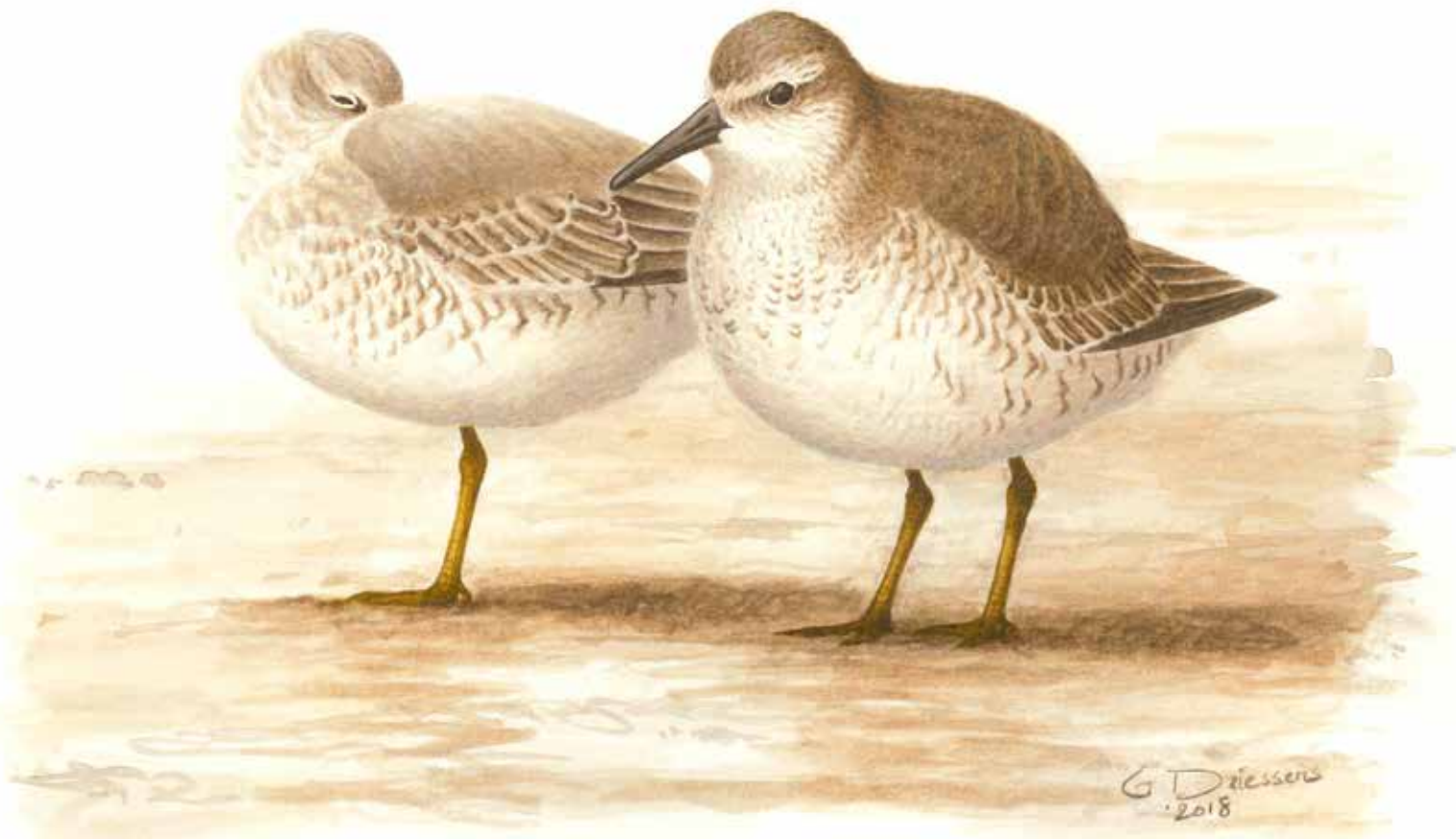

Natuur.oriolus

bpost
PB-PP
BELGIE(N) - BELGIQUE

Retouradres: Natuurpunt,
Coxiestraat 11, 2800 Mechelen

VLAAMS DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR ORNITHOLOGIE | OKTOBER-NOVEMBER-DECEMBER 2018 | JG 84 | NR 4
NATUURPUNT | COXIESTRAAT 11 | B-2800 MECHELEN

natuurpunt
Studie

Terugblik op binnenland-
invasie Fraters

69

Vogelatlas van Nederland

80

Slaapplaatstellingen

87

Slaapplaatstellingen in Vlaanderen

De Meetnetten, waaronder sommige vogeltelprojecten ondertussen al een lange traditie kennen, werden de laatste jaren tot zowat alle soortgroepen uitgebreid en hoeven geen grondige introductie meer. Alle nodige informatie hierover is beschikbaar op www.meetnetten.be, hier kunnen ook geïnteresseerde vrijwilligers zich aanmelden voor deelname.

Van de vogelmeetnetten zijn de Watervogeltellingen in Vlaanderen wellicht de langst en vlotst lopende uit de reeks. De daaraan gekoppelde slaapplaatstellingen zijn dat echter minder. Vooral wanneer we over grote slaapplaatsen spreken, zoals die van meeuwen, weten vrijwilligers vaak nog niet waar en hoe eraan te beginnen. Daarom deze korte en praktische toelichting over de verschillende slaapplaatstellingen.

Welke soorten

De slaapplaatstellingen zijn vooral gericht op soorten waarvoor tellingen overdag een onvolledig beeld geven van de spreiding van aantallen in Vlaanderen. Dit kan zijn omdat die soorten overdag sterk verspreid zitten, zoals meeuwen, of omdat soorten dan gemakkelijker worden overkeken, denk maar aan Kleine Zilverreigers die overdag soms in diepe sloten foerageren.

In Nederland coördineert SOVON slaapplaatstellingen voor 19 soorten, waaronder diverse steltlopers, sterns en kraanvogels. In Vlaanderen is het aantal soorten dat opgevolgd wordt via slaapplaatstellingen beperkter. Er lopen op dit ogenblik vier slaapplaatsprojecten waarbij in totaal een 10-tal soorten worden geteld:

- slaapplaatstellingen van Aalscholver
- slaapplaatstellingen van Grote Zilverreiger, Kleine Zilverreiger en Koereiger
- slaapplaatstellingen van Wulp
- slaapplaatstellingen van meeuwen (met als belangrijkste Kokmeeuw, Stormmeeuw, Grote Mantelmeeuw, Zilvermeeuw en Kleine Mantelmeeuw. Ook minder algemene soorten zoals Geelpootmeeuw en Pontische Meeuw worden meegenomen)

Onafhankelijk van bovenvermelde slaapplaatstellingen, worden hier en daar ook lokale slaapplaatstellingen georganiseerd van andere gemeenschappelijk slapende soorten, zoals Blauwe Kiekendief, Halsbandparkiet of Ransuil. Deze worden hier verder niet besproken.

Wie kan meetellen?

Voor deelname aan dit project is ervaring met het tellen van grote groepen vogels (bijv. door deelname aan watervogel- of trektellingen) een pluspunt. Maar in principe kan het voor iedereen want geleidelijk inwerken is altijd een optie, zeker wanneer er een goede begeleiding of coördinatie is binnen de lokale telgroep. Meegaan met ervaren tellers is de meest geschikte wijze om zowel vogelsoorten, telgebieden en het tellen zelf aan te leren. Het is overigens sfeervol, gezellig en motiverend om te tellen met meerdere personen en elkaars resultaten te vergelijken. Sommige vogelwerkgroepen organiseren ook cursussen.

De tijdsbesteding bij slaapplaatstellingen bedraagt 1 tot maximaal 2 uur per telling. Het lokaliseren van een nieuwe, nog onbekende slaapplaats, vraagt echter het nodige voorbereidende werk. Soms kan het enkele avonden vergen om de exacte locatie te bepalen (via het volgen van vogels op slaaptrek).

Heb je interesse? Neem dan contact op met je plaatselijke vogelwerkgroep of Regionale Coördinator (ReCo). Veruit de meeste vogel-

werkgroepen doen mee met tellingen maar het aantal te tellen slaapplaatsen varieert geografisch zeer sterk. Een overzicht van de actieve Vlaamse ReCo's voor de watervogel- en slaapplaatstellingen is te vinden op www.meetnetten.be.

Vaste teldata

Het aantal vogels op een slaapplaats kan onder invloed van verschillende factoren (bijv. weersomstandigheden) variëren van week tot week. Ook treedt er soms uitwisseling op tussen verschillende nabijgelegen slaapplaatsen. Dit is de reden dat er bij de verschillende slaapplaatstellingen gestreefd wordt naar een simultaantelling over geheel Vlaanderen. Dit impliceert dat slaapplaatsen van eenzelfde soort of soortgroep zoveel mogelijk op dezelfde dag of in hetzelfde weekend worden geteld, maar er wordt een marge van een week vóór en na de vastgelegde teldata gehanteerd.

Omwille van de praktische haalbaarheid wordt het aantal slaapplaatstellingen voor elke soort of soortgroep beperkt tot één of twee per winter. Deze vallen hoofdzakelijk in de maand januari omdat enerzijds veel soorten dan hun piekaantal in Vlaanderen bereiken, anderzijds omdat er op dat ogenblik internationale tellingen worden gehouden.

Aan het begin van het winterhalfjaar worden de teldata voor de slaapplaatstellingen gecommuniceerd, samen met de data van de watervogeltellingen. Ze worden verspreid via rechtstreekse mailings naar de vaste tellers, via de Meetnettenflits, de Vogelflits en *Natuur.oriolus*. Ook de slaapplaatstellingen die worden ingevoerd in www.waarnemingen.be worden doorgegeven aan de coördinator op het INBO.

Werkwijze

Het lokaliseren en de intekening van nieuwe slaapplaatsen

Nieuwe of nog niet gekende slaapplaatsen kunnen worden gelokaliseerd door het opvolgen van de slaaptrek, ca. 1 tot 2 uur voor zonsondergang. In grote gebieden kan dit een inspanning vragen die met talrijke telposten over meerdere avonden moet worden opgevolgd. Houd rekening met de mogelijkheid van een voorverzamelplaats: de vogels vliegen in dat geval kort voor zonsondergang alsnog door naar de echte slaapplaats.

Wat ook nuttig kan zijn, is om laat in de avond een bezoekje te brengen aan gebieden die potentieel geschikt lijken als slaapplaats, bijvoorbeeld een grote waterplas voor meeuwen, een waterpartij met hoge bomen errond voor Aalscholvers en zilverreigers (let op uitwerpselen op de takken) of een drassige weide voor Wulpen. Dan zie je al vlug of deze gebieden al dan niet in gebruik zijn als slaapplaats. Doorgaans worden jaar na jaar steeds dezelfde slaapplaatsen gebruikt. Het verdwijnen of de verplaatsing van een slaapplaats kan van tijdelijke of permanente aard zijn en is meestal het gevolg van ingrijpende veranderingen in het landschap of van verstoring op lokaal niveau. Beschermde soorten genieten wettelijke bescherming op hun slaapplaatsen, maar het is duidelijk dat die samenscholingen niet overal even gewenst zijn. Denk maar aan Aalscholvers in de buurt van visvijvers.

» Duidelijke, aansluitende foto's kunnen bij grote concentraties helpen om het totaal aantal in te schatten. De aantalsverhouding tussen de verschillende soorten dien je echter reeds in het veld te bepalen. 20 maart 2016. Spaarbekken Merken (W) (Foto: Koen Devos)

Tracht jaarlijks steeds dezelfde gebieden te tellen. Ingrijpende gebiedsveranderingen (zoals bij natuurontwikkelingsprojecten) kunnen echter nieuwe mogelijkheden scheppen en leiden tot het ontstaan van nieuwe slaappleaatsen. Een nieuwe, veiligere slaappleaats kan ten koste gaan van een traditionele slaappleaats, die omwille van omstandigheden haar voordelen verliest (bv. het te ingesloten raken door hoog opschietende bomen). Bij dergelijke nieuwe ontwikkelingen brengen de tellers of ReCo's best de projectcoördinator Koen Devos (koen.devos@inbo.be) op de hoogte zodat nieuwe afspraken kunnen gemaakt worden over de te tellen slaappleaatslocaties.

Aankomst op en vertrek van slaappleaatsen

Het gedrag van vogels op slaappleaatsen is erg stereotiep. Nog voor zonsondergang, dus in de vooravond, vertrekken vogels gaandeweg van de foerageerplek. Ze begeven zich dan in de richting van de slaappleaats, soms met een voorverzamelpleaats als tussenstop. Hoe dichter tegen zonsondergang, hoe gericht en sneller de slaapvlucht zich voltrekt, en hoe massaler de aankomst op de slaappleaats. Bij helder weer arriveren vogels vaak iets later op de slaappleaats dan bij grijs en donker weer. Het vertrek 's ochtends verloopt doorgaans over een kortere tijdspanne. Maar bij grauw en grijs weer gebeurt dit soms langzamer en meer gespreid.

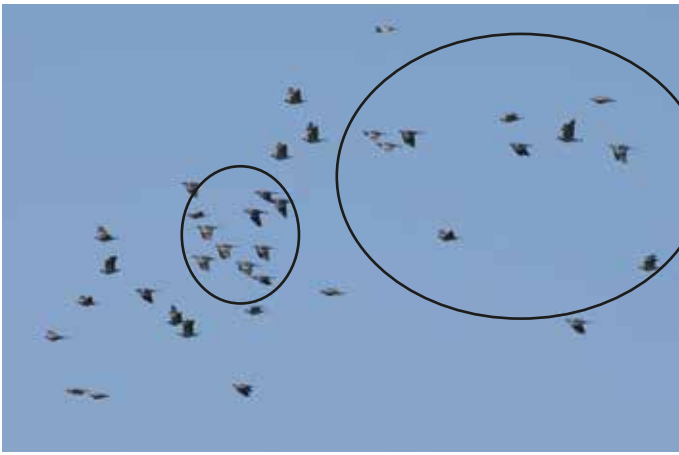
Het tellen van het aantal vogels op de slaappleaats kan op twee manieren gebeuren. Bij een overzichtelijke slaappleaats die goed zichtbaar is, kan gewacht worden tot alle vogels zijn aangekomen, om vervolgens de aanwezige vogels te tellen. Dit kan bijvoorbeeld bij een slaappleaats van Aalscholvers in enkele dode

bomen. In veel gevallen is een slaappleaats minder goed te overzien en verdwijnen de invallende vogels in hoge vegetatie of in niet toegankelijke gebieden, waar ze nog moeilijk te tellen zijn. In dat geval is de enige optie om de aanvliegende vogels (avond) of vertrekkende vogels (ochtend) zo goed mogelijk te tellen. Ook duisternis kan een hinderpaal zijn om de pleisterende vogels tot aan het einde van de slaaptrek te tellen. In dat geval wordt best gekozen om aankomende vogels te tellen, of om op een gegeven moment de pleisterende vogels te tellen en daarna over te schakelen op het noteren van aanvliegende vogels.

Over het algemeen verkiezen tellers om 's avonds te tellen. Bij falen is herkansing in de ochtend een optie. Die keuze kan ook verschillen per soort en locatie. Sommige factoren als belichting kunnen hierin een doorslaggevende rol spelen. De telling wordt best doorgezet tot drie kwartier na zonsondergang.

Aantal waarnemers

Een kleine slaappleaats tel je gemakkelijk op je eentje (bv. Aalscholvers, zilverreigers). Voor het tellen van grote slaappleaatsen zoals die van meeuwen is het handig of zelfs noodzakelijk om met meerdere mensen te tellen. In dat geval is een goede coördinatie vereist. Organiseer een oefentelling om de rollen te verdelen en de praktische problemen in kaart te brengen. Bij grote meeuwen slaappleaatsen kan het handig zijn om mensen te hebben die louter noteren. Op piekmomenten kunnen in een korte tijdspanne immers grote aantallen passeren, soms tot vele honderden per minuut. Tegelijkertijd tellen en noteren is in dergelijke omstandigheden niet vanzelfsprekend. De getelde aantallen inspreken op een voice-recorder is een mogelijk alternatief.

» Het inschatten van aantallen kun je ook oefenen weg van slaappleatsen. Wanneer de teltijd te kort is, tel je snel een groep uit van 10 (links) tot 50 vogels (rechts). Vervolgens pas je de eenheden af op de rest van de groep. De linkse foto toont waarom je rekening moet houden met de verschillen in dichtheid aan vogels binnen de groep (zie links). Links: Trekkende Houtduiven *Columba palumbus*. 7 oktober 2007. Logbiermé (L) Rechts: Vlucht Kluten *Recurvirostra avosetta*. 25 november 2006. Saeftinge Z,NI) (Foto's Raymond De Smet)

Organiseren van een telling: praktische tips?

- Bespreek op voorhand goed ieders functie en wie welke sector telt
- Selecteer een avond met gunstige omstandigheden
 - strakke wind maakt tellen moeilijker en beïnvloedt het vlieggedrag
 - let op: tegenlicht in de avond is gunstig (de vogels zijn dan langer zichtbaar)
- Begin ten laatste een half uur voor zonsopkomst (of zonsopkomst)
- Avond: tel eerst de reeds gearriveerde vogels (dat kan ook op duidelijke foto's) en daarna de aanvliegende groepen
- Ochtend: tel eerst de uitvliegende groepen, daarna de nog aanwezige vogels.

Soortherkenning

Vanwege de afnemende lichtomstandigheden is het bij slaappleatstellingen niet altijd mogelijk om soorten goed te herkennen, en dat geldt in het bijzonder voor de sowieso al moeilijk herkenbare meeuwensoorten. Probeer in elk geval zoveel mogelijk – desnoods door regelmatig herhaalde steekproeven – de verhouding tussen Kok-, Storm-, Zilver en Kleine Mantelmeeuwen te bepalen voor het te donker wordt. In het duister kan men de laat arriverende vogels nog opdelen in grotere (Zilver- of Kleine Mantelmeeuw) en kleinere meeuwen (Kok- of Stormmeeuwen) of een totaalstelling maken over alle soorten en dit te duiden bovenop de reeds gemaakte soortspecifieke telling. Wees altijd kritisch in je determinaties.

Tellen en/of schatten

De nauwkeurigheid van de telresultaten hangt niet alleen af van de ervaring van de tellers, maar ook van andere factoren zoals het gedrag van de vogels en de weersomstandigheden. Kleine groepjes zijn nauwkeurig te tellen maar indien de groepsgrootte oploopt tot honderden vogels, wordt dat aardig lastig. Bij vele duizenden vogels wordt het tellen zelfs pittig tot problematisch, zeker als ze heel dicht op elkaar zitten. De soort, het terrein, de afstand en de belichting beïnvloeden dit.

Zelfs onder dezelfde omstandigheden zullen verschillende waarnemers bij het schatten van de groepsgrootte steeds tot verschillende resultaten komen. Onderzoek toont aan dat tellers groepen tot enige honderden vogels doorgaans overschatten, grotere groepen tot duizenden worden vrijwel altijd onderschat.

Maar er spelen zeker individuele afwijkingen: de ene teller schat aantallen consequent te laag of te hoog in, de andere slaagt goed in de kleinere groepen en dwaalt af bij grotere aantallen. Toch hoeven we deze onvermijdelijke afwijkingen niet als problematisch te beschouwen. De schaal waarop slaappleatstellingen plaatsvinden en met het beoogde doel in gedachte, maakt deze telproblemen niet onoverkomelijk.

Tracht het inschatten van aantallen zo goed mogelijk onder de knie te krijgen. Probeer bij het schatten van grote groepen zoveel mogelijk met afgestemde teleenheden te werken. Naargelang de groepsgrootte kunnen dit groepjes van 5, 10, 50 of zelfs 100 exemplaren zijn. Indien je de kans krijgt voer je ter controle een tweede schatting uit van dezelfde groep en noteer het gemiddelde van de twee resultaten.

Met de opkomst van de digitale fotografie heeft zich een nieuwe manier aangediend om meeuwen (of andere grote groepen vogels) te tellen. Het komt er op neer om op het ogenblik dat de meeste vogels zijn aangekomen op de slaappleat een reeks foto's te nemen van de meeuwen op het water. Meestal kan de groep meeuwen niet op één foto. In dat geval neem je een eerste foto aan de linker- of rechterkant van de groep en schuif je geleidelijk aan op naar de andere zijde van de groep. Ondertussen neem je verschillende foto's met telkens een kleine overlap. Het is handig dat je daarbij de achtergrond met een aantal herkenningpunten mee in beeld hebt en op die manier een beter beeld hebt van de overlappende gedeelten van de foto's. Voor bruikbare foto's heb je een goed fototoestel nodig waarbij hoge ISO-waarden kunnen ingesteld worden, en een telelens met voldoende sterkte. Het onderscheid maken tussen de verschillende soorten meeuwen is ook op foto niet altijd eenvoudig. Gelukkig blijken de soorten in de praktijk vaak enigszins gescheiden van elkaar op het water te zitten. Probeer zowel in het veld als op de foto zo goed mogelijk die scheidingslijn te bepalen.

Eenmaal terug thuis worden de foto's uitgeprint en kan het tellen van de meeuwen beginnen (bijvoorbeeld door cirkeltjes te trekken rond elk groep van 10 meeuwen). Het nadeel van deze methode is dat je achteraf nog extra tijd moet voorzien om te komen tot een telresultaat, maar de nauwkeurigheid ervan ligt meestal hoger.

Stop je met slaappleatsen tellen?

Indien je als teller van plan bent om de medewerking aan een slaappleatproject te stoppen, kan je dit best vroegtijdig bekend maken

in je telgroep, aan de ReCo, of aan de nationale coördinator. Zo kan er mogelijk een vervanger worden gevonden en opgeleid. Beter is nog dat de teller zelf een vervanger vindt en opleidt. In een overgangsfase kan de teller samen met zijn opvolger op pad om het telgebied en de slaappleaats te leren kennen en om de telmethode onder de knie krijgen.

Extra tellingen

Omdat we met slechts één of twee simultaantellingen per jaar soms ook de piekmomenten op een slaappleaats kunnen missen, zijn extra tellingen van grote waarde. Frequente tellingen op dezelfde slaappleaats, volgehouden gedurende langere tijd, geven betere inzichten in de seizoenspatronen en zijn beter bruikbaar bij trendberekeningen.

Gegevens doorsturen

Slaappleaatsgegevens kunnen door de tellers rechtstreeks ingevoerd worden in de watervogelapplicatie van het INBO (<https://watervogels.inbo.be>). Hiervoor dienen ze wel als projectmedewerker geregistreerd te zijn op deze site. Medewerkers aan de watervogeltellingen hoeven daarvoor geen nieuwe stappen te ondernemen.

Nieuwe medewerkers nemen best eerst contact op met koen.devos@inbo.be. Een alternatief is om je telresultaten via mail door te sturen naar de ReCo van het project in kwestie, met vermelding van teldatum, slaappleaatslocatie, het getelde aantal van elke soort, naam van de teller(s) en eventuele bemerkingen bij het telresultaat en/of de telomstandigheden.

Dankwoord

We willen alle tellers, regiocoördinatoren en vogelwerkgroepen bedanken voor hun inzet.

Voor meer lokale informatie, tellingen, ondersteuning of cursussen kan je terecht bij je lokale Vogelwerkgroep, de plaatselijke ReCo (zie www.meetnetten.be) of via meetnet@natuurpunt.be.

Ik dank SOVON-medewerker Chris van Turnhout voor het uitwisselen van ideeën en het ter beschikking stellen van hun handleiding voor slaappleaatsstellingen als basis voor deze bijdrage.

Met vragen kan je steeds terecht bij de auteur of bij de nationale coördinator Koen Devos (koen.devos@inbo.be).

Gerald Driessens (gerald.driessens@natuurpunt.be)

save the date
zaterdag 16 februari 2019
tweede Oost-Vlaamse natuurstudiedag

